

DOI: 10.31648/an.4745

Andrzej Sitarski

ORCID: 0000-0003-3938-047X

Uniwersytet im Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska

Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland

POLE FRAZEOSEMANTYCZNE KONCEPTU „WŁADZA”/„ВЛАСТЬ” WE WSPÓŁCZESNYM JEZYKU POLSKIM I ROSYJSKIM

THE PHRASEOSEMANTIC FIELD OF THE CONCEPT “WŁADZA”/“ВЛАСТЬ” IN MODERN POLISH AND RUSSIAN

Keywords: phraseosemantic field, concept, ethnoculture, phraseological unit, semantic field

Abstract: This paper presents the phraseological realisation of the concept “POWER” in modern Polish and Russian. On the basis of the denotative and connotative analysis of the examples of phraseologisms representing the concept “POWER” in both languages, the author concludes that power is a multi-layered entity in both linguacultural spaces. It encompasses the presence of the subject and object of power, as well as the distinct ability of the subject to control the way in which another subject or a noobject functions. The chosen phraseological units confirm that they represent facts and judgements that can be interpreted as mostly negative and rarely positive with a varying degree of connotative saturation, being usually negative.

Zakres znaczeniowy każdego konceptu funkcjonującego w określonej etno-kulturze to rezultat sposobu postrzegania świata przez jego reprezentantów. Sens takiego konceptu jest najczęściej różnorodny, ponieważ kształtowany jest m.in. przez społeczne, kulturowe, psychologiczne i polityczne konteksty jego użycia. Warto w tym miejscu podkreślić za profesorem Dimitrem Lichaczowem, iż koncept nie jest tylko wynikiem bezpośredniego rezultatu znaczenia słowa. Jego ukonstytuowanie wynika ze zderzenia jego znaczeń (sensów) z osobistym lub szerszym społecznym doświadczeniem ludzkim [Лихачев 1993, 3-9]. Ważna

dla naszej analizy jest także definicja konceptu zaproponowana przez Elenę Kubriakową, która interpretuje koncept jako operacyjną jednostkę pamięci, leksykonu mentalnego, systemu konceptualnego, języka mózgu, językowego obrazu świata oraz jako kwant wiedzy [Кубрякова 1996, 90-92]. Istotne dla analizy konceptu jest pole konceptualne, które według A. Kluczewskiej

(...) включает все виды ассоциативных связей ядра концепта, дериваты лексем, его номинирующей, все виды ее синонимических и антонимических связей, то есть – это совокупность семантически связанных и экстралингвистически обусловленных элементов, представляющих в диахронии и синхронии фрагмент действительности. Концептуальное поле является содержательной категорией, зафиксированной в языковых единицах мира [Ключевская 2011, 177].

Każdy koncept ma swój archetyp, który określany jest na podstawie analizy etymologicznej i rekonstrukcji realiów kulturowych, a jego rozwój to rezultat pojawiania się nowych sensów poprzez rozszerzanie się sfer jego użycia.

Problem związku języka z władzą można rozpatrywać w dwóch aspektach. Z jednej strony poprzez jego interpretację, konceptualizację za pomocą języka – wówczas władza jest analizowana jako koncept. Z drugiej strony można rozpatrywać, w jaki sposób pojęcie władzy pojawia się w języku – wówczas jest ono analizowane jako kategoria dyskursywna. Koncept jako mentalna reprezentacja fenomenu lingwokulturowego w świadomości każdego etnosu werbalizuje się w źródłach leksykograficznych poprzez synonimie, metafory konceptualne i frazeologizmy. Uwagę zwraca fakt, iż koncept „WŁADZA” w planie strukturalnym charakteryzuje się dwoma przeciwstawnymi wzajemnie wykluczającymi się zasadami: „panowania” i „podporządkowania”, dlatego ma ona charakter ambiwalentny. Władza może być budowana tylko z uwzględnieniem dwóch wymienionych wyżej zasad.

Zanim przejdziemy do lingwistycznego ujęcia aspektów władzy w języku polskim i rosyjskim warto przytoczyć interpretacje samego pojęcia, które proponują słowniki polskie i rosyjskie. W *Słowniku współczesnego języka polskiego* pod red. Bogusława Dunaja leksem *władza* oznacza ‘prawo rządzenia, rozporządzania kimś, narzucania komuś swojej woli, panowanie, rządy nad kimś’, ale także ‘wywieranie na kogoś przemożnego wpływu’, jest to również ‘moc i siła’. Homonim leksykalny *władza* określa ‘instytucję lub organ powołany do kierowania, rządzenia lub zarządzania czymś’ oraz w znaczeniu przenośnym ‘możność poruszania częściami ciała, kontrolowanie ich ruchów oraz możliwość władania swoim umysłem lub kontrolowania swoich emocji’ [*Słownik współczesnego...* 1996, 1235].

Большой толковый словарь русского языка pod red. S. Kuzniecowa odnotowuje sześć znaczeń pojęcia *власть*: 1. ‘право и возможность распоряжаться, повелевать, подчинять своей воле’, 2. ‘могущество, господство, сила’, 3. только во мн. числе: ‘должностные лица, начальство, администрация’, 4. только в ед. числе: ‘политическое господство, право управления

государством, органы, наделенные таким правом’, 5. ‘орган государственного управления, правительство’, 6. только во мн. числе ‘в христианской иерархии ангелов: ангелы третьего чина, второго лика’ [*Большой толковый... 1998, 135*]. Porównanie przytoczonych definicji słownikowych pozwala określić władzę jako pojęcie wieloznaczne, które umożliwia wyodrębnienie w nim podmiotu, obiektu, a także szczególnych relacji podmiotu w stosunku do obiektu w sytuacji pobudzenia obiektu do działania, напр. быть во власти предрассудков, давать полную власть. Tak więc o władzy można powiedzieć, że jest zjawiskiem uniwersalnym, właściwym zarówno przyrodzie, jak i ludziom. Polega ona na naturalnej zasadzie panowania jednych i podporządkowywania się jej drugim. Władza to również wrodzona człowiekowi potrzeba bycia kierowanym oraz siła działająca na ciało, duszę i umysł, pchająca go do podporządkowywania innych swojej woli.

W polu semantycznym leksemu *власть* w języku rosyjskim odnotować można następujące synonimy: владычество, господство, главенство, держава, сила, влияние, воля, могущество, полномочие, право, престол, царство, бразды (правления), рука, система, режим, центр, аппарат, машина, механизм, правительство, начальство, администрация, правление, управа, начальник, всемогущество, милиция, плутократия, иерархия, геронтократия, скипетр, верхи, охлократия, всесильность, самодержавие, диктатура, полномочность, трон, всевластие, мощь, всеилие, полномочия, компетенция, мощность, карт-бланш, корона, кормило, бразды государства, власти, правления, шапка мономаха, скипетр и держава, народовластие [*Словарь русских синонимов online*]. W słowniku synonimów Witolda Cienkowskiego synonimami leksemu *władza* są: panowanie, rządzenie, rządy, korona, berło, tron, rząd, reżim, instytucja, organ, kierownictwo, zdolność poruszania, władania, oddziaływanie, wpływ, milicja, policja, władze umysłowe, rozum, rozsądek, zdolność myślenia [Cienkowski 1990, 229]. *Słownik synonimów i antonimów* Marty Pawlus i Beaty Gajewskiej uzupełnia dominantę *władza* następującymi synonimami: zwierzchność, królowanie, hegemonia, górowanie, przewyższanie, przodowanie, celowanie w jakiejś dziedzinie, przodownictwo, prymat, prym, pierwszeństwo, czempionat, wyższość, lepszość, przewaga, wszechmoc [Pawlus, Gajewska 2000, 229, 293]. Przytoczone rosyjskie i polskie synonimy leksemu *власть/władza* tworzą pole semantyczne badanego konceptu. Są one nierzadko wyrazami reprezentującymi koncept „WŁADZA” w strukturach badanych rosyjskich i polskich frazeologizmów powiązanych semantycznie z tym konceptem.

Fenomen władzy badany był i jest przede wszystkim w paradygmacie myśli politycznej, a także filozoficznej i socjologicznej. Obecnie obserwuje się wzrost zainteresowania badań różnych aspektów problemu władzy, jego reprezentacji językowych w odmiennych lingwokulturach oraz konstruowania przez nie językowego obrazu konceptu „WŁADZA”.

Zwrócenie uwagi na frazeologizmy charakteryzujące władzę należy tłumaczyć przede wszystkim faktem, iż władza należy do jednej z podstawowych kategorii socjokulturowych, która bezpośrednio odnosi się do paradygmatu antropocentrycznego w badaniu języka. Zakłada to dwustronny charakter relacji między człowiekiem i obiektami świata zewnętrznego przenikającymi do różnych sfer życia i działalności człowieka. Nowe spojrzenie na badanie jednostek frazeologicznych to rezultat zmiany perspektywy badań frazeologizmów, które zwróciły się w kierunku semantyki, pragmatyki i lingwokulturologii. Pragmatyczna funkcja związków frazeologicznych wyraża zamierzony wpływ na adresata komunikatu, będąc realizowana w kontekście, a także wiąże się ze stylistyczną funkcją frazeologizmów. W proponowanej analizie zwrócimy uwagę na językowe modelowanie konceptu „WŁADZA”/„ВЛАСТЬ” poprzez rosyjskie i polskie frazeologizmy skupione przede wszystkim na człowieku i jego władzy nad człowiekiem. Zbadanie rosyjskich i polskich frazeologizmów w planie porównawczym w obrębie analizowanego pola frazeosemantycznego pozwoli określić możliwości frazeologizmów werbalizujących koncept „WŁADZA”/„ВЛАСТЬ” w planie denotacyjnym i konotacyjnym oraz lingwokulturowym. Charakterystyka stałych związków wyrazowych werbalizujących badany koncept poprzez pryzmat językoznawstwa kognitywnego pozwoli na skonstruowanie fragmentu złożonej struktury znaczeniowej konceptu „WŁADZA”/„ВЛАСТЬ” w języku rosyjskim i polskim, reagującej na zmiany występujące pod wpływem czynników społecznych, politycznych i kulturowych. Wynika to z faktu, iż analiza konceptualna rekonstruuje wybrany koncept tylko fragmentarycznie, ponieważ w odniesieniu do cytowanych frazeologizmów najczęściej proponuje naiwną (zdroworozsądkową) ocenę fragmentu rzeczywistości, określając mentalną specyfikę etnosu, która jest najczęściej zawarta w konotacjach jednostek frazeologicznych.

W prezentowanym materiale koncept „WŁADZA”/„ВЛАСТЬ” analizowany jest na podstawie skonwencjonalizowanych związków wyrazowych, które odpowiadają następującym kryteriom jednostek frazeologicznych: upowszechnienie społeczne, ekspresywność, obrazowość, odtwarzalność i metaforyczność. Koncept „WŁADZA”/„ВЛАСТЬ” w języku rosyjskim i polskim reprezentuje złożony paradygmat leksykalno-semantyczny, w którym można wyodrębnić powiązane między sobą mikrokoncepty werbalizowane przez różne aspekty semantyczne analizowanego konceptu. Tworzą je nominacje podmiotu władzy, obiektu władzy oraz predykaty władzy, które dzięki swoim akantom informują o sytuacji zawartej w propozycji, określając jednocześnie jej strukturę. Należy podkreślić, iż koncept „WŁADZA”/„ВЛАСТЬ” w obu przestrzeniach etnokulturowych reprezentuje dość złożona struktura mentalna, która kreowana jest przez różne sensory podmiotu, np. Boga, króla, cara, ojca, obraz urzędnika (чиновника), obraz podmiotu, który rządzi, nakazuje, podporządkowuje sobie obiekt.

Zdecydowaną większość zebranego materiału w języku polskim reprezentują kolokacje realizujące przede wszystkim model strukturalny rzeczownik + przymiotnik, np. *władza bezpośrednia, niezłomna, obszerna, odwieczna, pierwotna, prawowita, samowolna, sprężysta, twarda, tyrańska, żelazna, suwerenna, silna, nieograniczona* i zbudowane według struktury inwersyjnej: *czwarta władza, piąta władza*. Sądzę, że wymienione przykłady można traktować jako stałe związki wyrazowe, którym przypisuje się znaczenie związane, chociaż, jak zauważa Ewa Białek, o różnym stopniu stałości oraz możliwą metaforyzację (nawet jeśli będzie ona zminimalizowana lub w perspektywie synchronicznej niewidoczna) [Białek 2011, 8]. W języku rosyjskim taka struktura realizowana jest według modelu: przymiotnik + rzeczownik, np. *безраздельная власть, единоличная власть, неограниченная власть, верховная власть, самодержавная власть, централизованная власть, тоталитарная власть, суверенная власть, фактическая власть, ненавистная власть, советская власть, всеобъемлющая власть, светская власть, имперская власть, центральная власть, авторитетная власть, конституционная власть, отеческая власть, колоссальная власть, революционная власть*. Przytoczone przykłady świadczą o tym, że występujący w nich stały komponent *власть* (w języku polskim *władza*) charakteryzuje się wysoką frekwencją w połączeniach konwencjonalnych. W połączeniu z określonymi przymiotnikami zachowują one konotacje wartościujące lub zabarwienia ekspresywne.

Wśród rosyjskich i polskich przykładów odtwarzalnych połączeń wyrazowych odwołujących się do pola frazeosemantycznego konceptu „WŁADZA”/„ВЛАСТЬ” wyodrębnić można struktury werbalno-nominalne. W języku rosyjskim należą do nich m.in. *стоять (находиться) у кормила (власти), стоять во главе, стоять у руля (чего-л.), держать (выпустить) бразды правления, обладать властью, утратить власть, наложить лапу (на что-н.), упиваться властью, отдаться, предаться чьей-л. власти*. We frazeologicznym obrazie władzy realizowanym przez struktury werbalno-nominalne w języku polskim, którym można przypisać znaczenia związane, odnotowuje się następujące przykłady: *zagarnąć władzę, ugruntować nad kimś władzę, rozciągnąć na kogoś władzę, odziedziczyć po kimś władzę, wydrzeć komuś władzę, pod swą władzą trzymać kogoś, coś, zagarnąć, wyłamać się spod czyjejś władzy, czyjaś władzę podkopywać, podrywać, ująć cugle, ster władzy, utrzymać się u steru władzy*. Przytoczone przykłady frazeologizmów będących nośnikami określonych znaczeń realizujących koncept „WŁADZA”/„ВЛАСТЬ” można określić jako swego rodzaju rezultat stałości semantycznej, ponieważ ich połączone komponenty są nośnikami określonej treści wpisującej się w pole frazeosemantyczne konceptu „WŁADZA”. Ponadto są one nośnikami określonych konotacji wartościujących i emocjonalnych, np. w języku polskim: *czuć władzę nad sobą, dzielić z kimś władzę, mieć kogoś pod władzą*.

Frazeosemantyczną podgrupę realizującą koncept „WŁADZA”/„ВЛАСТЬ” w języku rosyjskim i polskim tworzą jednostki z komponentem somatycznym

рука/рęка, zob. w języku rosyjskim: *быть у кого под рукой, божья рука, своя рука, взять в руки, долгая рука, держать в руках бразды правления, взять себя в руки, попасть в чьи-л руки*; w języku polskim: *rządy silnej ręki, twarda ręka, żelazna ręka, trzymać (coś) żelazną ręką, wprawną ręką rządzić, mieć władzę w rękach*.

Na podstawie przytoczonych przykładów jednostek frazeologicznych reprezentujących koncept „WŁADZA”/„ВЛАСТЬ” w rosyjskiej i polskiej przestrzeni lingwokulturowej można stwierdzić, że w wymienionych przykładach jednostek frazeologicznych ich komponenty semantyczne w różnym stopniu konkretyzują lub wartościują aspekty władzy. Zaproponowana organizacja semantyczna jednostek frazeologicznych werbalizujących koncept „WŁADZA”/„ВЛАСТЬ” w badanych językach z uwzględnieniem specyfiki kulturowej obu etnosów pozwoliły na podstawie badanego fragmentu pola frazeosemantycznego zwrócić uwagę na fakt, iż władza to pojęcie wieloaspektowe uwzględniające obecność podmiotu i obiektu oraz istnienia szczególnej zdolności podmiotu do regulowania swoim postępowaniem funkcjonowanie innego podmiotu lub obiektu. Analizowane jednostki frazeologiczne potwierdzają także odzwierciedlenie w nich faktów i ocen, które mogą być odbierane jako negatywne lub pozytywne z różnym stopniem nasycenia ich konotacjami częściej negatywnymi niż pozytywnymi.

Bibliografia

- Bialek Ewa. 2011. *Kolokacja w przekładzie. Słownik rosyjsko-polski*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Bol'shoj frazeologičeskij slovar' russkogo ōzyka*. 2006. Red. Teliā V.N. Moskva [*Большой фразеологический словарь русского языка*]. 2006. Red. Телия В.Н. Москва].
- Bol'shoj tolkovyj slovar' russkogo ōzyka*. 1998. Red. Kuznecov S.A. Sankt-Peterburg [*Большой толковый словарь русского языка*]. 1998. Red. Кузнецов С.А. Санкт-Петербург].
- Cienkowski Witold. 1990. *Słownik szkolny. Synonimy*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Frazeologičeskij slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo ōzyka*. 2004. Red. Tihonov A.N. Moskva [*Фразеологический словарь современного русского литературного языка*]. 2004. Red. Тихонов А.Н. Москва].
- Ključevskaā A.Ū. 2011. *Konceptual'noe pole „agressiā” kak ob"ekt lingvističeskogo issledovaniā*. „Izvestiā Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta im. A.I. Gercena” № 131 [Ключевская А.Ю. 2011. *Концептуальное поле „агрессия” как объект лингвистического исследования*. „Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена” № 131].
- Kratkij slovar' kognitivnyh terminov*. 1996. Red. Kubrākova E.S., Dem'ānkov V.Z., Pankrac Ū.G., Luzina L.G. Moskva [*Краткий словарь когнитивных терминов*]. 1996. Red. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Москва].
- Kubiak-Sokół Aleksandra, Sobol Elżbieta. 2007. *Słownik frazeologiczny PWN*. Warszawa.
- Lebda Renarda. 2008. *Wielki słownik frazeologiczny*. Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Naukowe.

- Lihačev Dmitrij S. 1993. *Konceptosfera russkogo âzyka*. „Izvestiâ RAN”, SLÂ № 1 [Лихачев Дмитрий С. 1993. *Концептосфера русского языка*. „Известия РАН”, СЛЯ № 1].
- Pawlus Marta, Gajewska Beata. 2000. *Słownik synonimów i antonimów*. Bielsko-Biała. Skorupka Stanisław. 1977. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Wiedza Powszechna.
- Slovar' russkih sinonimov*. W: <https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-synonyms-term-835.htm> [Dostęp 1 X 2019] [*Словарь русских синонимов*. W: <https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-synonyms-term-8359.htm> [Dostęp 1 X 2019].
- Słownik współczesnego języka polskiego*. 1996. Red. Dunaj B. Warszawa: Wydawnictwo Wilga.

Kontakt z Autorem:
sitarski@amu.edu.pl

